

Nederlands (nieuwe stijl) en Nederlands, leesvaardigheid (oude stijl)

Vorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

Tekstboekje

Onderstaande tekst is een bewerking van een tekst die is geschreven vóór de moord op Pim Fortuyn en de verkiezingen in mei 2002, die tot een drastische verandering in het politieke klimaat leidden.

Prof. dr. A.C. Zijderveld, hoogleraar sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, sprak zijn rede uit op woensdag 6 mei tijdens een publiek college in Nijmegen, georganiseerd door LUX en de Nijmeegse School of Management. De tekst van de rede werd op 11 mei 2002 gepubliceerd in het opinieweekblad *Vrij Nederland*.

Er breken nieuwe ideologische tijden aan!

- 1 Er heerst in ons land een wat katterige stemming als het om politiek en politici gaat. Een belangrijke oorzaak van het ongenoegen over de politiek – vooral de Haagse – is dat het werk van de volksvertegenwoordigers verregaand geprofessionaliseerd is. Was het Tweede Kamerwerk vijftig jaar geleden nog een bijbaan, inmiddels is het een volledig beroep geworden dat specifiek ambachtelijke kwaliteiten vereist.
- 2 Het is natuurlijk niet niks om in een snel veranderende, complexe samenleving het hoogste bestuur van het land kritisch te controleren en de wetten die in een rechtsstaat nodig zijn te ratificeren. Dat vereist kennis en ervaring en bovenal hard werken. Dit betekent echter ook dat het gros van het politieke handwerk niet echt leuk is.
- 3 Hier wringt de schoen, want we leven in de *fun society* – een maatschappij die een soort permanent pretpark moet zijn, waarin ‘leuk’ het belangrijkste adjectief is. We willen een leuke baan, een leuke relatie, leuk onderwijs, een leuke oude dag en dus ook leuke politiek. Politici worden beoordeeld op hun leukheidsgehalte en hun uitstraling in de media. Dus doen ze op de televisie mee aan allerlei infantiele spelletjes en shows. Journalisten zijn uit op leuke beelden van leuke debatten in de Tweede Kamer. Ze slaan bijkans op tilt als er een kabinetscrisis is, want dan wordt het eindelijk weer leuk in Den Haag. Maar helaas, het politieke bedrijf is wel belangrijk, maar niet leuk! Dat laten de media keer op keer genadeloos zien – en dat geeft voedsel aan de onvrede over de politiek.
- 4 Dat brengt me op een tweede punt. De politiek moet opener worden, wordt er geroepen. Maar is transparantie altijd wel zo verstandig? In een restaurant wil je ook niet weten wat het personeel achter de keukendeur allemaal uitspookt; de eetlust zou je snel vergaan. Hoe meer wij burgers in de politieke keuken kunnen kijken, des te meer dit bedrijf zijn glans verliest. Het gaat lijden aan ‘veralledaagsing’. Nu is dit in een democratie wellicht juist goed, omdat die glans vroeger samenging met autoritair en dus ondemocratisch optreden. Maar het is de vraag of met het ‘gewoner’ worden van het politieke bedrijf niet ook het respect ervoor en de legitimiteit ervan worden aangetast.
- 5 De legitimiteit van een professie is niet uitsluitend gebaseerd op de effectiviteit van haar uitoefening. Een beroep vergt ook een wat mystieke symboliek. Decorum en symboliek zijn natuurlijk een façade, maar ze hebben wel degelijk een functie. Ze scheppen een zekere distantie tussen de beroepsbeoefenaar en zijn cliënten, waardoor de eerste goed kan functioneren. Als een arts aan mijn bed verschijnt in hemdsmouwen en spijkerbroek, met een ongeschoren gezicht en rouwranden onder zijn nagels, neemt niet alleen mijn respect voor hem af, maar zal ik ook minder vertrouwen hebben in zijn medische kwaliteiten.
- 6 Achter de façade behoort professionele, gespecialiseerde kennis schuil te gaan. Maar ook in dit opzicht is er iets veranderd. Door betere scholing en tal van informatiebronnen hebben mensen tegenwoordig meer kennis van verschillende professies, wat wel *protoprofessionalisering* wordt genoemd. Zo voelt de leek zich veel meer dan vroeger deskundig op medisch gebied, door allerlei medische programma’s en rubrieken. Dit heeft geleid tot afgenomen respect voor en meer wantrouwen en agressie jegens artsen. Welnu, er is dankzij de media ook sprake van een politieke protoprofessionalisering van de burgers. Dat heeft niet zozeer geleid tot meer democratie, als wel tot meer wantrouwen en ongenoegen.
- 7 Een volgende oorzaak van het politieke ongenoegen ligt in de onmacht van ‘Den Haag’. Deze machteloosheid houdt mede verband met de teloorgang van de verzorgingsstaat, die in Nederland tussen ruwweg 1960 en 1980 zijn hoogtepunt beleefde. Hieraan lag in eerste instantie een bevlogen ideaal ten grondslag: de overheid was verantwoordelijk voor de welvaart en het welzijn van de burgers. Tegen 1980 was de verzorgingsstaat onbetaalbaar en onbeheersbaar geworden. En dat de overheid de burgers alle gewenste voorzieningen en een

95 onbeperkte bestaanszekerheid kon garanderen, bleek al helemaal een illusie. De verzorgingsstaat heeft sinds 1980 ingrijpende veranderingen ondergaan. Het regeringsbeleid is er sindsdien op gericht geweest de invloed van de staat terug te dringen en de markt te revitaliseren, met verzelfstandiging en privatisering als wondermiddelen.

8 Intussen wordt Den Haag nog steeds gezien als de instantie die de problemen van de samenleving zou kunnen en moeten oplossen. Dat kunnen Haagse politici allang niet meer, en dus zijn de burgers ontevreden, omdat aan hun hooggespannen verwachtingen niet voldaan wordt. Het is een verontrustende gedachte: we willen dat Den Haag de veiligheid vergroot en de files en de wachtlijsten in de gezondheidszorg laat verdwijnen, maar dat wil maar niet lukken.

9 Er is nog een ontwikkeling die de invloed van Den Haag beperkt. De drie bestuurslagen – rijk, provincies en gemeenten – vormen een huis met drie etages. Daarvan is de tussenetage, de provincie, de kwetsbaarste, omdat zij zowel van de bovenbuur (Den Haag) als de benedenburen (gemeenten) last heeft en tegen beide weinig kan uitrichten. Met de opkomst van de Europese Unie zien we dat er een penthouse bovenop dit huis is gekomen waarvan een steeds grotere invloed uitgaat. Tegelijkertijd is waar te nemen dat de provincies en de gemeenten, in tegenstelling tot vroeger, samenwerken in zogenaamde regio's. Dat is in heel Europa merkbaar: Europa is van de regio's, niet langer van de natiestaten.

10 Als deze ontwikkeling doorzet, wordt Den Haag de kwetsbare tussenlaag tussen de stedelijke regio's enerzijds en de Europese Unie in Brussel anderzijds. Deze ontwikkeling draagt bij tot de onmacht, waardoor de vaak overspannen verwachtingen van de burgers nog meer gefrustreerd worden; dit alles geeft weer voeding aan het onbehagen.

11 De laatste factor is de ontideologisering. Een sociaal-democraat denkt en handelt primair vanuit een actief interveniërende, naar gelijkheid strevende staat, en in dat perspectief probeert hij de markt en de maatschappij te sturen. Een rechtgeaarde liberaal zal primair vanuit de vrije markt denken en de maatschappelijke verbanden willen intomen als die de vrijheid van de individuele burger beknotten. Een christen-democraat ten slotte heeft als ideologisch uitgangspunt de maatschappij met haar autonome, al dan niet levensbeschouwelijk onderbouwde organisaties en instituties. De

enige ideologie die in de jaren negentig echter nog overbleef, was het bij uitstek pragmatische neoliberalisme. Daardoor moet de politiek het zonder visies en dromen doen. Zo'n politiek inspireert niet, maakt politici harteloos en laat op den duur de burgers onverschillig. "Ze doen maar wat" wordt dan al snel: "Nou, ze doen maar ..."

12 Nu de grenzen tussen de drie democratische basisideologieën zijn vervaagd, hebben de managers in alle sectoren van de samenleving de overhand gekregen en worden plannen en voorstellen niet meer aan waarden en normen getoetst maar slechts aan hun efficiëntie. Wat rest is een op den duur stomvervelende samenleving, zonder een betekenisvolle orde waarin men zich thuis kan voelen. Dat wekt balorigheid en agressie op – vooral in de richting van de politiek en de politici.

13 Wat te doen? Welnu, er gebeurt al van alles. Allang voordat Pim Fortuyn met zijn oneliners de gevestigde politieke partijen in verwarring bracht, waren er debatten gaande waarin werd gepleit voor ingrijpende veranderingen van politieke ideologieën. In de media en in debathuizen zoals De Balie in Amsterdam wordt levendig over politieke vraagstukken gediscussieerd.

14 De politieke partijen krimpen in als organisaties, maar dat er geen belangstelling meer bestaat voor politiek, zoals vaak gezegd wordt, klopt dus niet. De grote partijen moeten aan de debatten meedoen en er ideologische inhoud en richting aan proberen te geven. Democratie is een project waarbij politieke partijen en instituties geen doeleinden maar middelen voor burgers zijn om hun plaats in de mêlee van waarden, normen, opinies en informatie te vinden. Basaal blijft of je daarbij denkt vanuit een verzorgende staat, een producerende markt óf een verantwoordelijkheid eisend, maatschappelijk middenveld. De democratische driehoek staat-markt-maatschappij omvat tevens de kernthema's van de drie grote ideologieën: sociaal-democratie (staat), liberalisme (markt) en christen-democratie (maatschappij).

15 Een democratie is nooit af. Tijdens de paarse kabinetten vervaagden ideologische onderscheidingen tot een principeloos neoliberalisme. We zijn inmiddels aan een nieuwe eeuw begonnen, waarin de ideologische kaarten weer op tafel komen, maar anders geschud zullen worden. Het wordt politiek weer een interessante tijd, voor de politici en voor de kiezers!

DE OLYMPISCHE SPELEN VAN HET LIJDEN

- 1 In zijn boek ‘The Seventh Million’ (1998) beschrijft de Israëlische journalist Seveg het bezoek van een groep Israëlische studenten aan Auschwitz en andere voormalige vernietigingskampen in Polen. Excursies als deze vormen in Israël een vast onderdeel van het onderwijsprogramma. De politieke les die de studenten met een dergelijk bezoek krijgen, luidt onomwonden: de staat Israël werd gesticht op de puinhopen van de holocaust, en als Israël al in 1933 zou hebben bestaan, zou de massavernietiging van het joodse volk nooit hebben plaatsgevonden.
- 2 Steeds meer mensen bezoeken de voormalige concentratiekampen waar de barakken zorgvuldig zijn gerestaureerd. Deze gedenktekens van de joodse holocaust lijken een inspiratiebron te zijn voor andere volken of gemeenschappen, want overal ter wereld verrijzen monumenten die de herinnering aan de verschrikkingen uit het verleden levend moeten houden. Vrijwel elke gemeenschap, of het nu een religieuze, etnische of seksuele minderheid of een heel volk is, heeft een trauma te verwerken. Vrijwel elke gemeenschap heeft ooit op enigerlei moment in de geschiedenis groot onrecht ondervonden.
- 3 Het is op zich heel begrijpelijk dat er aandacht gevraagd wordt voor het eigen verleden. Zonder kennis van de eigen geschiedenis, inclusief haar pijnlijkste episoden, kunnen mensen immers niet begrijpen wie ze zijn, en ook niet wie de anderen zijn. Zonder historisch besef strompelen mensen door de duisternis. Maar het feit dat vandaag de dag zoveel groepen mensen zichzelf vooral en in de eerste plaats zijn gaan definiëren als slachtoffers van de geschiedenis, is verontrustend. De roep om publieke erkenning van het geleden leed en de daarmee gepaard gaande, dikwijls weinig realistische verzoeken om financiële genoegdoening klinken steeds vaker en luider.
- 4 Het lijkt erop dat velen willen concurreren met de joodse tragedie. Er doemt een vorm van wedijver op, die een Israëlische vriend van mij cynisch ‘de Olympische Spelen van het lijden’ noemt. Hindoe-nationalisten, Armeniërs, Afro-Amerikanen, Serviërs, Indische Amerikanen, Japanse Amerikanen, homoseksuelen, nazaten van de slavernij, ze worden allen door het idee van slachtofferschap achtervolgd.
- 5 Het is beslist niet mijn bedoeling het lijden van al deze groepen te bagatelliseren. Het onwaardige leven en de gewelddadige dood van de ontelbare mannen en vrouwen die vanuit Afrika en China als slaven verhandeld werden, mag nooit vergeten worden. De massamoord op de Armeniërs door het Ottomaanse rijk kan niet ongedaan gemaakt worden. Erkend moet worden dat de Serviërs in het verleden een bloedige nederlaag tegen de Turken leden en dat ze tijdens de Tweede Wereldoorlog barbaars behandeld werden door Kroatische nazi’s. Vrouwen en homo’s werden eeuwenlang gediscrimineerd. Het is allemaal waar. Maar in een culturele, etnische, religieuze of nationale gemeenschap die haar gemeenschappelijke identiteit uitsluitend baseert op een sentimenteel soort solidariteit met de slachtoffers uit het verleden, dreigt historische bijziendheid die, in het ergste geval, leidt tot bloedwraak. Zie bijvoorbeeld Kosovo, waar heel recent onschuldige mensen vermoord werden als gevolg van een Servische nederlaag van bijna duizend jaar geleden.
- 6 Waarom hechten zovelen eraan zichzelf te zien als slachtoffer? Daarop bestaat natuurlijk geen eensluidend antwoord. Niet alleen de geschiedenissen van volkeren, minderheden en gemeenschappen lopen uiteen. Ook de manier waarop zij hun verleden verwerken, laat grote verschillen zien. Toen de overlevenden uit de vernietigingskampen van de nazi’s met roestige, overvolle schepen in Israël arriveerden, werden zij door schaamte en trauma’s ervan weerhouden over hun lijden te praten. Het was alsof het slachtofferschap een schandvlek was die uitgewist of genegeerd moest worden. En daarom hielden de meesten hun mond. Het was pas de volgende generatie die het zwijgen verbrak. Waarom vroegen de zonen en dochters van de slachtoffers wel om aandacht voor hetgeen hun ouders was aangedaan? Hoe is de vasthoudendheid te verklaren van een man als Serge Klarsfeld, wiens vader vermoord werd in Auschwitz en die meer gedaan heeft dan enige andere Fransman om de geschiedenis van de Franse joden onder de aandacht van het publiek te brengen?
- 7 Het ligt voor de hand deze vorm van nagedachtenis te beschouwen als een eerbetoon aan de slachtoffers. Maar zij moet vooral gezien worden als een vorm van zelfbevestiging, een manier om de wereld te vertellen ‘wie men is’, vooral wanneer het lijden onuitgesproken en zonder erkenning is gebleven. Een nieuwe generatie kan zich pas identificeren met het leed van eerdere generaties, als dat leed steeds opnieuw publiekelijk erkend wordt. Het streven naar telkens hernieuwde bevestiging wordt des te

aantrekkelijker als er weinig of geen andere tekenen van gemeenschappelijke identiteit zijn.

8 Harvard-professor K.A. Appiah heeft dit verschijnsel verduidelijkt met zijn analyse van de identiteitspolitiek in het hedendaagse Amerika. De talen, religieuze overtuigingen, mythes en geschiedenissen van de oorspronkelijke cultuur raken op de achtergrond wanneer de kinderen van immigranten Amerikaan worden. Dat leidt veelvuldig tot het claimen van een culturele eigenheid, vooral als daarvan nog maar weinig over is. Deze defensieve reactie komt voort uit de angst dat de oorspronkelijke eigenheid verloren zal raken als die niet snel door de buitenwereld wordt erkend. De tendens daarbij is duidelijk: de culturele en etnische identiteit wordt meer en meer gebaseerd op ‘slachtofferschap’. Het doet denken aan een opmerkelijk verschijnsel bij de ontwikkeling van het feminisme. Hoe geëmancipeerder de vrouwen werden, des te meer beschouwden extreme feministes zichzelf als hulpeloze slachtoffers van de man.

9 Hoe schadelijk is een dergelijke zoektocht naar een eigen identiteit, in een wereld van afgezworen ideologieën, religies, nationale en culturele grenzen? Het is een goede zaak dat nationalisme aan kracht heeft ingeboet door de globalisering, dat homo’s voor hun geaardheid kunnen uitkomen, dat immigranten uit alle windstreken de autochtone cultuur komen verrijken en dat wij niet langer bestookt worden met religieuze of politieke dogma’s. We zijn, hier in het Westen althans, eindelijk bevrijd van de irrationele, verstikkende, etnische beperktheid. Desondanks willen steeds meer mensen terugkeren naar juist die oude vertrouwdheid van het groepsverband van weleer. Het is een behoefte die zich soms vertaalt in een publiekelijk beleden pseudo-religie, vol irrationalisme en sentimentaliteit.

10 Het zoeken naar en samen delen van leed is doorgedrongen in de manier waarop het verleden wordt beschreven. Geschiedschrijving is steeds minder een kwestie van uitzoeken hoe het

vroeger werkelijk geweest is, of van objectief trachten uit te leggen waarom iets gebeurde. Het is veel meer een kwestie geworden van het zoeken naar bouwstenen voor een gevoel van saamhorigheid.

11 Hoewel het ongetwijfeld waar is dat Chinezen, joden, homo’s en anderen allemaal te lijden hebben gehad, is het echter niet zo dat zij op dezelfde manier en in dezelfde mate geleden hebben. Die verschillen dreigen verloren te gaan. Het is maar al te typerend voor het huidige tijdperk dat de bekende Nederlandse choreograaf en romancier Rudi van Dantzig in een door het Amsterdams Verzetsmuseum uitgegeven pamflet, zonder gevoel voor historische proporties, verkondigde dat homo’s en andere minderheden in Nederland het verzet tegen de nazi’s als voorbeeld moesten nemen in hun strijd tegen sociale discriminatie.

12 Het zou uiteraard misplaatst zijn om tolerantie en begrip voor andere culturen en gemeenschappen niet te willen bevorderen. Dat neemt niet weg dat politieke helderheid, helder denken überhaupt, wordt ondermijnd door het nieuwe sentimentalisme. Want herinnering is niet hetzelfde als historie en gedenken is niet hetzelfde als geschiedschrijven. Een cultureel erfgoed delen is meer dan ‘onderhandelen over identiteit’. Voor degenen onder ons die de banden met hun voorouders kwijt zijn, is misschien de tijd gekomen om dat toe te geven en er vrede mee te hebben. Het mag in ieder geval niet zo zijn, dat bedreigde minderheden of in verdrukking geraakte culturele gemeenschappen de drama’s uit hun verleden maar blijven koesteren en herdenken in de hoop daarop de eigen identiteit te kunnen baseren. Die romantisering van het eigen verleden werkt verlamdend op het vermogen waarheid en fictie te onderscheiden. Bovendien doet zij afbreuk aan de historische waarheid dat het lijden van de joden niet te vergelijken valt met het lijden van andere volkeren en minderheden.

*vrij naar: Ian Buruma
uit: Trouw, 16 januari 1999*

Einde

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen. De Cevo is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.